

2.4. ЛЕКСІКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ПАВОДЛЕ СТЫЛІСТЫЧНАЙ АФАРБОЎКІ

Стылістычная дыферэнцыяцыя моўных сродкаў асабліва выразна праяўляецца ў сферы лексікі. Яна знаходзіць выражэнне ў вылучэнні двух стылістычна значных слоўнікавых пластоў: нейтральнай і стылістычна афарбаванай лексікі.

↳ **Стылістычна нейтральная** (міжстылёвая) лексіка ўтварае аснову лексічных сродкаў мовы, выкарыстоўваецца ва ўсіх разнавіднасцях вуснай і пісьмовай мовы. Нейтральныя словы служаць для наймення прадметаў, паняццяў, дзеяч, станаў, прымет без якой-небудзь ацэнкі з боку моўцы: *асока, бераг, жыць, заўсёды, ісці, кніга, пясок, стол, трэці, тут, хлеб, чырвоны* і інш. Напрыклад: *Дзень гэты быў сонечны. На бярозах іграў талася жоўтае лісце. У чыстым полі адзінокі лісток імкнуўся з ветрам удалячынь. Лясы паўз дарогу нерухома вартавалі слакай восні. На пустым іржышчы і на пакошах хадзіла жывёла. Ясна сум восні, здавалася, плыве з ветрам, і ўсё вісіць, як доўга чаканя ласкаваць. Шыпынына кустамі стаяла без лісця і з чырвонымі гладамі* (К. Чорны).

Стылістычна нейтральная лексіка выкарыстоўваецца ва ўсіх сферах моўных зносін і складае большую частку слоў мовы, яе базу (каля 60–70% ад агульнай колькасці лексем) і з’яўляецца лексічнай асновай усіх стыляў.

↳ **Стылістычна афарбаваная** (маркіраваная) лексіка аб’ядноўвае словы, якія акрамя ўласна назывной функцыі, выконваюць яшчэ і характарыстычную функцыю — утрымліваюць розныя ацэнкі названых прадметаў і з’яў (іронію, насмешку, пагарду, нянавіць, скардаў, захапленне і інш.). Такія словы звычайна абмежаваны гэтым стылем і ў слоўніках адзначаюцца адпаведнымі паметамі (*кніжн., разм., пагард., уст., паэт.* і інш.).

Да стылістычна афарбаваных слоў адносяць кніжную і гутарковую лексіку.

Кніжныя словы выкарыстоўваюцца пераважна ў пісьмовай мове. Асноўныя сферы іх функцыянавання — навуковая і вучэбная літаратура, афіцыйныя дакументы, некаторыя публіцыстычныя творы. Многія з кніжных слоў — запазычаныя.

У складзе кніжнай лексікі можна адрозніць тры функцыянальна-стылістычныя пласты: **тэрміналагічную** (*дактрына, дадзізм, пралангіраваць, аўтамарфізм, поліпарадыгмальны*), **афіцыйна-справавую** (*абскарджанне, кампетэнцыя, хадайніцтва, у адпаведнасці з..., сведка, транспартныя сродкі, цялесныя шкоджанні і інш.*) і **пазітыўную** (*квецень, ліра, муза, хваласць, скрыжаль, светач*) лексіку.

Да **гутарковай лексікі** адносяцца як словы з пазітыўнай або нейтральнай афарбоўкай: *булёнчык, двояк, абранькі, донечка, сябручок, мо*, так і словы з выразна негатыўнай канатацыяй: *абібок, вярзіла, жлукта, знюхацца, мямліць*.

Сфера ўжывання гутарковай лексікі абмяжоўваецца сітуацыяй штодзённых бытавых зносін. Хаця часам яна са стылістычнымі мэтамі выкарыстоўваецца ў мастацкіх творах: *Ды не грукайце дзвярыма, / Не галёкайце, прашу, / Дайце кавы растварымай: / Эпітафію пішу* (П. Панчанка); *Музыка змоўкла. Да нас набліжаўся Дубатоўк, чырвоны і вясёлы. / Не зеечка, прыгажунька ты мая. Дазвольце старому хрэну ланэтка*» (У. Караткевіч).

Лаянкавыя і вульгарныя словы таксама ўваходзяць ў гутарковую лексіку, аднак знаходзяцца на перыферыі лексічнай сістэмы беларускай мовы, іх выкарыстанне сведчыць пра адсутнасць моўнай культуры.

✎ **Пытанні для самакантролю**

1. Якія словы ўтвараюць аснову лексічнай сістэмы беларускай мовы?
2. З якой мэтай выкарыстоўваецца стылістычна афарбаваная лексіка?
3. Чым адрозніваюцца кніжныя і гутарковыя словы?
4. Чаму выкарыстанне лаянкавых і вульгарных слоў — недапушчальнае?